

Ю. О. КАРПЕНКО

ДІАХРОНІЧНИЙ СЛОВОТВОРЧИЙ АНАЛІЗ ТОПОНІМІЇ

(На матеріалі топонімії Вижницького та Сторожинецького районів Чернівецької області)

Матеріалом дослідження є 419 назв або варіантів назв населених пунктів Вижницького та Сторожинецького районів Чернівецької області¹. Названі два райони заселені тепер переважно гуцулами, які займають у межах області весь Вижницький і значну частину Сторожинецького районів. Для дослідження обрані назви поселень тому, що цей топонімічний клас належить до найбільш динамічних і, крім того, він найкраще засвідчується у пам'ятках.

---

¹ Курс сучасної української літературної мови, за редакцією Л. А. Булаховського, т. II, К., 1951, стор. 79.

² Увесь матеріал, разом з його засвідченням у пам'ятках, зібрано в роботі: Ю. О. Карпенко. Топоніміка гірських районів Чернівецької області, Чернівці, 1964.

Усі топоніми за часом їх першої згадки в джерелах розділені по століттях. Пізніші словотворчі варіанти топонімів розглядаються в тому столітті, коли вони увійшли в ужиток. Назви поселень, перенесені з інших географічних об'єктів (переважно рік і гір), класифікуються за часом згадки саме поселення, а не відповідного об'єкта, від якого поселення взяло назву. Останнє дозволяє не змішувати властивості різних топонімічних класів.

В результаті аналізовані назви одержують таку хронологічну стратиграфію: до XV ст. — 2 назви, XV ст. — 22, XVI ст. — 10, XVII ст. — 22, XVIII ст. — 68, XIX ст. — 168 і XX ст. — 127 назв.

Будова топонімів розглядається для кожного століття окремо. На підставі лише якісного аналізу словотворчих засобів якихось певних висновків зробити не вдається, оскільки ці засоби за небагатьма винятками не мають чіткого хронологічного розмежування і не є специфічними тільки для досліджуваної території, зустрічаючись і в інших місцях українського ареалу. Однак справа різко міняється, якщо в основу розгляду покласти статистичні дані. Для кожного століття словотворчі засоби розташовуються за поширеністю топонімічних неологізмів (див. таблицю).

Наведені у таблиці дані дозволяють виділити на розглядуваній території п'ять досить чітко відмежованих один від одного етапів у розвитку топонімічного словотвору протягом семи приступних для спостереження століть.

Перший з них — XV ст. і давніший період. Топонімічний словотвір у цей час чисто слов'янський, характеризується він у першу чергу суфіксами **-івці**, **-инці**, **-че** (ранг 1) та **-ів** (ранг 2). Такий словотворчий спектр значно ближчий до сучасної топонімії буковинського лівобережжя Пруту, ніж до пізнішої топонімії території Вижицького та Сторожинецького районів. Так, серед сучасних назв поселень Кіцманського району (в межах до 1962 р.) найпоширенішим є суфікс **-івці** (12 назв), а суфікси **-инці** та **-ів** займають третє місце за поширеністю (по 2 назви). Тут немає лише утворень на **-че**, але трохи на північ у кол. Заставнівському районі є с. **Прилипче**.

Таблиця продуктивності словотворчих засобів

Століття Ранг І	До XV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
1	(1) -ів -че	(3) -івці -инці -че	(4) -ешти	(5) -івці -ешти	(9) -и	(30) Т. мет.	(29) Т. мет.
2		(2) -ів	(3) -ниця	(3) -а Склад.	(8) -єни	(23) Прикм.	(20) -и
3		(1) -ово -ова -ивець -їє -ниця -и -ани -авець -а Прикм. Склад.	(1) -ів -ин Т. мет.	(1) -ів -инці -ниця -и -ка -Т. мет.	(7) -ів	(14) -ка	(10) Прикм.
4					(5) Прикм. Т. мет.	(13) -ів -и	(8) -івка

5					(4) -инець -ниця -ка	(8) Склад.	(6) -єни Преф.
6					(3) -ова -ець Преф.	(5) -ець	(4) -івці, -ешти, -овець, -ка Інозем. нестр.
7					(2) -ин -ешти -івка -а Склад.	(4) -ово, -ова, -єни, -ина, -ій Інозем. нестр.	(3) -ів, -ин, -ора Преф.-суф.
8					(1) -инці -ани -ик	(3) -ин, -инець, -ниця, -ора, -ок, Преф.	(2) -ово, -ина, -янка, -ичі
9						(2) -івці, -овець, -ище, -ар	(1) -ова, -инець, -ан, -ок, -ик, -чик, -янка Склад.
10						(1) -инці, -овиця, -івка, -ино, -ани, -ешти, -авець, -ня, -ень, -ик, -янка Неясне	

Цей факт дозволяє зробити висновок, що в XV ст. населення суч. Вижицького та Сторожинецького районів за мовними прикметами не відрізнялося від центральних районів Чернівецької області. Тут жили носії буковинських, а не гуцульських говірок.

Другий етап — XVI—XVII ст. Найхарактернішою його рисою є помітна романізація топонімічних словотворчих моделей. Моделлю першого рангу є романський суфікс **-ешти**, поширені також утворення на **-а** (останнє розумілося як артикль жіночого роду). Обидві ці моделі як правило не утворюють нових топонімів, а лише породжують романські варіанти існуючих українських назв: **Барбівці** — **Бербешти**, **Панківці** — **Панчешти**, **Южинці** — **Южешти**; **Путилів**—**Путила**, **Банилів** — **Банила** тощо. Простежується чітка романо-слов'янська відповідність: суфікс **-ешти** спеціалізується на замінах слов, **-івці** та **-инці**, а суфікс **-а** на замінах слов. **-ів**.

Таким чином, за романськими відповідниками можна реконструювати слов'янські моделі, продуктивні в цей час. Вони не відрізняються від періоду XV ст.: зберігають поширення ті ж суфікси **-івці**, **инці**, **-ів**. Характерно, що **-івці** для XVII ст. відноситься поряд з **-ешти** до формантів першого рангу.

Ця словотворча картина цілком виразно відбиває етнічні відношення території у даний період. Тут з'являються молдавани. Романський колонізаційний рух був досить сильним, але некомпактним. Що торкається місцевого слов'янського населення, то воно залишається таким же, як і в попередній період. Іншими словами, тут ще не було гуцулів або вони почали тільки проникати сюди і не становили помітної групи серед слов'янського населення. Останнє значно переважало кількісно над романським населенням: слов'янські назви продовжували вживатися, лише маючи при собі романські варіанти, але не замінюючись ними.

Третій етап починається з XVIII ст. Характер слов'янського словотвору топонімів у цей час різко міняється. Моделлю першого рангу стали утворення на **-и**: **Тораки**, **Чорногузи** тощо. Не менш характерною прикметою є те, що з 68 назв уперше зафіксованих у XVIII ст., жодна не утворена за допомогою суфікса **-івці**. Якби діалектний склад місцевого населення не змінився, у XVIII ст. було б зафіксовано не менше 10—14 новотворень з **-івці**.

Змінився відповідно й тип романізації слов'янської топонімії. Найпродуктивнішим з романських елементів став суфікс **-ени** (у XVIII ст. — ранг 2), який спеціалізувався на романізації того ж множинного **-и**: **Тораче-ни**, **Чорногузени** і т. д.

У XIX — на початку XX ст. словотворчий спектр топонімії дещо міняється, але не має принципових відмінностей від XVIII ст. На перше місце висуваються топонімічні метонімії, однак **-и** не втрачає продуктивності. Продуктивними в цей час були також субстаїгтивовані

прикметники і утворення на **-ка**. Набули деякого поширення і прийменниково-префіксальні утворення (**За Серетом** або **Засерет**).

Цей етап піддається вже безпосередньому спостереженню і пов'язується з гуцульським населенням. Дані словотворчого аналізу топонімії вказують, що гуцули на цій території з'явилися у XVII — XVIII ст. Цей висновок загалом узгоджується з висновком й. О. Дзендзелівського про проникнення гуцулів у Закарпаття в XVI — ст.².

Четвертий і п'ятий етапи розвитку топонімичного словотвору території викликані, як і попередні етапи, екстралінгвістичними факторами. Однак тут уже йдеться не про етнічні зміни на даній території, а про зміни політичні.

Захоплення Буковини Румунією у 1918 р. призвело серед іншого до широкої насильної румунізації топонімичних назв. Кидається у вічі відмінність цієї штучної румунізації від стихійної, природної романізації XVI — ст. Романські моделі вживаються у невластивих їм функціях: **Панчени, Александрени** тощо. Словотворча румунізація супроводжується лексичною (**Негрешти** замість **Чорногузи**) тощо. Топонімична румунізація, запроваджена після 1918 р., пізніше була легко і безболісно усунена.

Возз'єднання Буковини з Радянською Україною знаменувало собою п'ятий, сучасний етап розвитку топонімичного словотвору території. Було проведено ряд перейменувань, які помітно змінили словотворчий спектр

---

² Й. О. Дзендзелівський, Про відношення гуцульських говорів до середньозакарпатських у галузі лексики, «Міжвузівська наукова конференція з питань укладання діалектологічних словників. Тези доповідей», Чернівці, 1960, стор. 38.

місцевої топонімії. У нововведеннях найбільшої продуктивності набув суфікс **-івка**, раніше маловживаний. Запроваджено нові для цієї місцевості моделі на **-ичі** (**Катериничі, Миколаєвичі**) та префіксально-суфіксальну (**Заболоття, Заріччя** — на базі назв **Забagna, Засерет**). Перша з них могла спиратися на два старших топоніми території — **Мариничі** та **Підзахаричі**, хоч у них діахронічно немає суфікса **-ичі** (це утворення на **-и** від **Маринич** та **Захарич**).